

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

בכורות ה | פדיון פטר חמור

האם חמור (או חומר) יכול להיות קדוש?

בין המצוות העוסקות ביציאת מצרים, מפתיע קצת לראות את החמור, העומד במרכזה של מצוות פדיון פטר חמור. די פשוט להבין למה לאכול מצה זכר ליציאת מצרים, אבל למה לפדות דווקא את בכורי החמורים? רבי אליעזר עונה לשאלה, ולאחר מכן עונה לשאלה אחרת, שקשורה לכאורה להמשך דרכם של ישראל לאחר יציאת מצרים. נציע כאן שתי דרכים שונות, אולי מנוגדות, להבנת תפיסתו של רבי אליעזר.

רבי אליעזר אומר תחילה שפדיון פטר חמור הוא גזרת הכתוב, שאיננו אמורים להבין. הוא מוסיף שהחמורים נשאו את הרכוש הרב שהוציאו ישראל ממצרים. לשאלה הבאה, בעניין רפידים, הוא משיב שזה שם המקום – בניגוד לרבי יהושע הדורש את השם "רפידים" בתור מקום שבו רפו ידיהם של ישראל מהתורה. הם חולקים כך גם בנוגע לשם "שיטים".

המהרש"א מתנגד להבנה שרבי אליעזר הסתפק בתשובה "גזרת הכתוב", ומסביר לפי רש"י (על התורה) שהטעם האמתי הוא שמצרים נמשלו להמורים. ואיך ייתכן שקדושה חלה על בהמה טמאה? זו כבר גזרה אלוקית. לדבריו יש הסבר בפיו של רבי אליעזר, יש משמעות לחמורים. אפשר להוסיף ולומר שיכולת הנשיאה של הכסף והזהב מרמזת למשמעותו הפנימית של החמור – בחומר יש תכונה אלוקית של הובלת אוצרות בעלי ערך כך שישרתו את עם ישראל. בדומה למהרש"א, העיון יעקב מתנגד להבנה שרבי אליעזר הסתפק בתשובה "רפידים שמה" ללא הסבר. הוא מסביר שלפי רבי אליעזר המקום עצמו היה בעייתי מבחינה רוחנית, בניגוד לרבי יהושע התולה את החטא אך ורק במעשיהם של ישראל. לפי כיוון זה, יש משמעות לחמורים ויש משמעות למקומות רפידים ושיטים.

אולם המחלוקת אצלנו בין רבי אליעזר לרבי יהושע היא רק אחת ממחלוקות רבות ומשמעותיות בין השניים. במקומות אחרים נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע ביסודות הגותיים, כגון האם הגאולה תלויה בתשובה. לפי רבי אליעזר, איש בית שמאי האוחז פעמים רבות במידת הדין, הכל תלוי במעשיהם של ישראל, ובשאלה אם הם הולכים לפי דבר ה'.

לפי גישתו, ייתכן שצריך להבין ההפך את דבריו כאן: אין לדרוש את השם "רפידים". כשדורשים את שם המקום, אומרים למעשה שהמקום גורם ולא המעשים. מדוע חטאו ישראל בשיטים? לא בגלל יצרם ותאוותם, אלא מפני שהמקום מועד לפורענות. לפי רבי יהושע מעשיו של האדם הם רק חלק

אמר רבי חנינא, שאלתי את רבי אליעזר בבית מותבא רבא: מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? אמר לי: גזירת הכתוב היא, ועוד, שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים.

ועוד שאלתי: מאי לשון רפידים? ואמר לי: רפידים שמה.

כתנאי, רבי אליעזר אומר: רפידים שמה, רבי יהושע אומר: שריפו עצמן מדברי תורה, וכן הוא אומר: לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים.

ועוד שאלתי: מאי לשון שיטים? ואמר לי: שיטים שמה.

כתנאי, רבי אליעזר אומר: שיטים שמה, רבי יהושע אומר: שנתעסקו בדברי שטות,

ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן, רבי יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין.

ממכלול שיקולים, ובנוסף להם יש תכונות רוחניות (חיוביות או שליליות) במקומות עצמם, וגם בבעלי חיים. נראה כי ההסבר של רש"י לפדיון פטור חמור, שהמצרים נמשלו לחמורים, מתאים יותר לשיטה של רבי יהושע, שעליה רבי אליעזר חולק כאן. **הסבר זה אומר שהחמור הגס והטמא יכול להיות קדוש. רבי אליעזר חולק: אין לחפש קדושה בעצם החמור-החומר, כל עניינו של החומר הוא לסחוב את חפצינו ולשאת את כלינו.** לא הוא העיקר אלא מעשינו. יהיה אשר יהיה ההסבר לדברי רבי אליעזר, שתי הגישות כלפי קדושת החומר וקדושת המקום קיימות עד היום. נראה שמצד אחד הגמרא נזהרת מייחוס קדושה לחמורים, ובזה היא נוטה לרבי אליעזר (אולי מפני שהפיכת כוחות טמאים ל"קדושים" עלולה להיות מסוכנת), אך מצד שני היא מביאה בנוגע לחטאיהם של ישראל גם את דעת רבי יהושע, שלפיה לא הכל מתחיל ונגמר במעשים שלנו. ברבדים הפנימיים של המציאות יש עוד גורמים שמשפיעים עלינו, וגם על קירוב הגאולה.